

MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA TARKIBIY
O‘ZGARISHLARNING AHAMIYATI VA O‘RNI

Axmedov Alim Babaniyazovich

Termiz davlat universiteti

Iqtisodiyot va turizm fakulteti

"Biznes boshqaruvi va statistika"

kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada innovatsiyalar iqtisodiyotni rivojlantirishning eng xarakterli xususiyatlaridan biriga aylanib borayotganligi, milliy iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha tarkibiy o‘zgarishlar va bozor rivojlanishini tezlashtiruvchi omil sifatida tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Innovatsiya, kapital, innovatsion jarayon, ishlab chiqarish omillari, innovatsion strategiya, innovatsion tadbirkorlik, strategiya.*

Bugungi kunda mamlakatimizda milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi ustuvor vazifalar belgilab berilgan. Prezidentimiz tomonidan kelgusi besh yil uchun eng asosiy ustuvor yo‘nalishlarni o‘z ichiga olgan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi ilgari surildi. Prezident taqdim etgan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi yetti yo‘nalishdan iborat bo‘lib, u 5 yil avval qabul qilingan Harakatlar strategiyasi va uning doirasida amalga oshirilgan muvaffaqiyatli islohotlarning uzviy davomi ekanligi bilan ahamiyatlidir. Asosiy maqsad esa aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot hajmini oshirishdir. 2022–2026-yillardagi ustuvor vazifa sifatida, aynan iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirish orqali aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot hajmini oshirish ko‘zda tutilganligida ham o‘ziga xos ma‘no bor. O‘tgan 5 yil, ya‘ni 2017–2021-yillarda Harakatlar strategiyasi doirasida sanoatning yetakchi tarmoqlari to‘qimachilik, elektrotexnika, avtomobil sanoati, qurilish materiallari sanoati, kimyo va neft-kimyo sanoati, qishloq xo‘jaligi mashinasozligi, energetika kabi tarmoqlarini rivojlantirish strategiyalari qabul qilindi. O‘z navbatida, hududlarning iqtisodiy potentsialini oshirish maqsadida erkin iqtisodiy zonalar tashkil etildi, mazkur zonalarga xorijiy investorlarni jalb qilish uchun tegishli imtiyoz va preferentsiyalar taqdim etildi. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasiga muvofiq, 2022–2026-yillarda yuqorida ta‘kidlab o‘tilgan yo‘nalishlarda amalga oshirilgan islohotlarni samarali davom ettirish, mavjud resurs va imkoniyatlarni safarbar etgan holda, aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan yalpi ichki mahsulot hajmini yanada oshirish, 2030 yilga borib esa, O‘zbekiston jon boshiga hisoblaganda, aholi daromadlari o‘rtacha ko‘rsatkichdan yuqori bo‘lgan davlatlar qatoriga kirish maqsad qilingan. O‘z o‘rnida aytish lozimki, iqtisodiyotdagi yetakchi tarmoqlarning samarali va jadal rivojlanishi mamlakatdagi YaIM hajmining ortishi va shu orqali aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot hajmining oshishiga ham olib keladi.

Taraqqiyot strategiyasiga muvofiq, 2022–2026-yillarda O'zbekistonda byudjet va tashqi qarz barqarorligini ta'minlash vazifasiga ustuvorlik berilmoqda. Sababi, mamlakatda fiskal defitsitning ortib borishi va tashqi qarzlarning xalqaro darajada belgilangan me'yorlardan oshib ketishi, albatta milliy iqtisodiyotga xavf tug'dirishi mumkin. Shu o'rinda alohida ta'kidlash lozimki, yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida kelgusi besh yillikda mamlakat iqtisodiyotini yanada rivojlantirish borasida bir qator strategik vazifalar belgilangan. Xususan, tadbirkorlik faoliyatini yanada qo'llab-quvvatlash, biznes muhiti va zarur infratuzilmalarni yaratish bo'yicha islohotlarni davom ettirish, kambag'allikni ikki barobar qisqartirish, hududlarni rivojlantirish va agrar sohani rivojlantirishga oid vazifalarga alohida ahamiyat berilgan.

Hozirgi vaqtda innovatsiyalar iqtisodiyotni rivojlantirishning eng xarakterli xususiyatlaridan biriga aylanib bormoqda. Yaqinda bu nom ekzotik, noma'lum va hatto

professionallar orasida ham unchalik aniq bo'lmagan narsani eslatardi, ammo endi innovatsiyaning o'zi ham, uning tushunchalari ham dunyoni tezda zabt etmoqda. Innovatsion jarayonda jiddiy rol o'ynaydigan va innovatsiyalarni korxonalar uchun strategik resursga aylantiradigan xalqaro kapital bozori kengayib bormoqda. Bu borada unga yangi moliyaviy tuzilmalar unga yordam bermoqda. Xususan, O'zbekistonda qabul qilingan ko'plab normativ-huquqiy hujjatlar ba ijtimoiy tarmoqlarda keng muhokamaga qo'yilgan qonun loyihalarida o'z aksini topgan. Innovatsion faoliyat to'g'risida 2020-yil 27-iyuldagi O'zbekiston Respublikasining Qonuni, Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida”gi Qonun, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22-yanvardagi “2017–2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasini “Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to'g'risida”gi prezident farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Iqtisodiyotni rivojlantirish va kambag'allikni qisqartirishga oid davlat siyosatini tubdan yangilash chora-tadbirlari to'g'risida» 2020 yil 26 martdagi PF-5975- son Farmoni, «O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi hamda uning tizim tashkilotlari faoliyatini tashkil etish to'g'risida» 2020-yil 26-martdagi PQ-4653-son, «Aholini tadbirkorlikka jalb qilish tizimini takomillashtirish va tadbirkorlikni rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4862-son qarorlari, “O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi huzuridagi tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi faoliyatini samarali tashkil etish to'g'risida ” 2021 yil 17 fevraldagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori kabi meyoriy hujjatlar shular jumlasidandir. Ushbu hujjatlarni qabul qilishdan maqsad tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, yangi tadbirkorlarni vujudga keltirish va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, innovatsion tizimning salohiyati va samaradorligini oshirishga ko'maklashish, innovatsiyalar uchun qulay bo'lgan normativ-huquqiy,

moliyaviy va axborot muhitini yaratishdan iborat. Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirish, yangi tadbirkorlarni vujudga keltirish orqali tizimning salohiyati va samaradorligini oshirishga ko'maklashish tadqiqot ishining maqsadi hisoblanadi. Tadqiqotning vazifalari esa sanoatda raqobatbardoshlik va mahsuldorlikni oshirish bosqichlarini tadqiq qilish va uning o'ziga xos xususiyatlarini asoslash; yuqori texnologiyali mahsulotlar ulushini oshirishni rag'batlantirish, ishlab chiqarishni ko'paytirish va ishlab chiqarish va eksport tarkibida ulushni oshirish, innovatsion texnologiyalar va ilg'or boshqaruvni qo'llashni kengaytirishra ta'sir qiluvchi omillarni aniqlashdan iboratdir.

Bu borada albatta milliy iqtisodiyot masalasi ham ahamiyatlidir. Milliy iqtisodiyot bu davlatning milliy va ijtimoiy takror ishlab chiqarishning yagona tizimi bo'lib, unda tarmoqlar, turlar va shakllar o'zaro bog'liqdir. ijtimoiy mehnat, muayyan mamlakatning uzoq tarixiy evolyutsion rivojlanishi natijasida shakllangan. Milliy iqtisodiyot murakkab tizimli hodisa bo'lib, turli mezonlar bo'yicha aniqlangan mustaqil elementlardan iborat. Belgilangan mezonlarga muvofiq tuzilma shakllantiriladi milliy iqtisodiyot. Milliy iqtisodiyotning reproduktiv tarkibi ... U iqtisodiy jarayonlarning turli bosqichlarining mavjudligi mezoniga ko'ra tasniflanadi. Ushbu yondashuv bilan makroiqtisodiy bog'lanishlar ishlab chiqarish va iste'mol, jamg'arish va iste'mol, ishlab chiqarish va aylanish o'rtasida farqlanadi. Milliy iqtisodiyotning ijtimoiy tuzilishi ... U mulkiy munosabatlar kabi mezon bilan tavsiflanadi. Ushbu mezonga muvofiq bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda ikkita yirik tarmoq: davlat va xususiy (jumladan, yakka tartibdagi, aktsiyadorlik va boshqa mulk shakllari) ajratiladi. Milliy iqtisodiyotning tarmoq tuzilishi ... U iqtisodiyot tarmoqlarining umumiyliigi va ular o'rtasidagi munosabatlarning mohiyati va mohiyatini aniqlashga ko'ra tasniflanadi. Xalq xo'jaligi tarmoqlari ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonida o'xshash funksional vazifalarni bajaradigan xalq xo'jaligining birliklaridir. Milliy iqtisodiyotning tarmoq tuzilishi ... Uning asosiy mezoni institutsional birlik - mustaqil qarorlar qabul qiladigan, moddiy va moliyaviy resurslarni boshqaruvchi, o'z zimmasiga majburiyatlarni oladigan, xo'jalik faoliyati va boshqa birliklar bilan operatsiyalarni amalga oshiradigan birlikdir. Bu guruhga quyidagi tarmoqlar kiradi: nomoliyaviy korxonalar; moliya institutlari; davlat muassasalari; uy xo'jaliklariga xizmat ko'rsatuvchi notijorat tashkilotlar; uy xo'jaligi sektori; tashqi iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanuvchi korxonalar sektori.

Milliy iqtisodiyotning hududiy tuzilishi ... U ishlab chiqaruvchi kuchlarning milliy iqtisodiyot doirasida geografik taqsimot mezoni bilan tavsiflanadi. Rossiyada ushbu tuzilmaning elementlari qabul qilingan ma'muriy bo'linishga muvofiq federal okruglar, viloyatlar, tumanlar va boshqalarga ajratilishi mumkin. Milliy iqtisodiyotning tuzilishi makroiqtisodiy proporsiyalarning - ijtimoiy ishlab chiqarishning alohida qismlari va sohalarining miqdoriy va sifat nisbatlarining mavjudligini nazarda tutadi. Proportsionallik milliy iqtisodiyotning muvozanatli

(muvozanatli) holatining asosidir ... Bu erda biz qadriyatlarining mos kelishi haqida gapiramiz yalpi talab yalpi taklifning o'xshash parametrlari bilan - aks ettiruvchi daromadlar va xarajatlar davlat byudjeti xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning o'zaro munosabatlaridagi byudjetlari majmui sifatidadan beri bozor iqtisodiyoti bir sub'ektning xarajatlari boshqa sub'ektning daromadiga aylanadi va aksincha, keyin barcha byudjetlar o'zaro bog'liq bo'lib, iqtisodiy tizimda mablag'lar aylanishi shakllanadi. Milliy hisoblar tizimida tahlil bir qator ko'rsatkichlardan foydalanish asosida amalga oshiriladi. Biz ro'yxatga olamiz.

Bular: Yalpi milliy mahsulot (YaIM) - ma'lum bir mamlakat fuqarolariga tegishli bo'lgan ishlab chiqarish omillari hisobiga ishlab chiqarilgan mahsulotlarning umumiy tannarxini hisobga oladi (daromad qaysi davlatda olinganidan qat'i nazar). Yalpi milliy mahsulotni hisoblashning uchta usuli mavjud:

Potensial YaMM ishlab chiqarish - Bu ishlab chiqarish darajasi bo'lib, u barcha iqtisodiy resurslarni xo'jalik aylanmasiga jalb qilishni, ya'ni to'liq bandlik va to'liq ishlab chiqarishni nazarda tutadi. Haqiqiy nashr potentsialdan ko'proq yoki kamroq bo'lishi mumkin. Baholash, odatda, iqtisodiy sikl davomida aniqlanadigan ular orasidagi "bo'shliq"ni aniqlash yo'li bilan amalga oshiriladi. Qisqa muddatli davr (yil) uchun nominal va real YaIM aniqlanadi. Nominal YaIM Mamlakat iqtisodiyotida yil davomida ishlab chiqarilgan tayyor mahsulot va xizmatlarning joriy narxlarda tannarxi. Haqiqiy YaIM - bazaviy yil narxlarini hisobga olgan holda ma'lum bir yilda barcha ishlab chiqarilgan tayyor mahsulot va xizmatlarning tannarxi. Nominal YaIMning real YaIMga nisbati deyiladi narxlar indeksi yoki YaMM deflyatori .

Yalpi ichki mahsulot (YaIM) - mamlakat ichida yaratilgan barcha yakuniy mahsulotlarning tayyor tannarxini qoplaydi (ya'ni, fuqaroligidan qat'i nazar, rezident, norezident bo'lgan resurs yetkazib beruvchilarning daromadlarini hisobga oladi). YaIM va YaIM o'rtasidagi nisbat: $YaIM = YaIM + Chetdan\ olingan\ yoki\ chet\ elga\ o'tkazilgan\ birlamchi\ daromadlar\ balansi$ (bunday birlamchi daromadga odatda ish haqi, dividendlar ko'rinishidagi mulkdan olingan daromadlar kiradi). Sof milliy mahsulot (NPP) - Bu ishlab chiqarish jarayonida eskirgan ishlab chiqarish vositalarini almashtirish uchun zarur bo'lgan mahsulot qismini (amortizatsiya ajratmalarini) ayirib tashlagan holda yaratilgan YaIM. Milliy daromad (NI) Faktorlarni ishlab chiqarishda ishtirok etuvchi barcha mulkdorlar daromadlarining yig'indisi - bu yig'indisi ish haqi, foyda, foiz va ijara. ND NNP sifatida bilvosita biznes soliqlari kamroq aniqlanadi.

Shaxsiy daromad (LD) - uy xo'jaliklari daromadi - SHdan ijtimoiy sug'urta badallari, korporatsiyalarning taqsimlanmagan foydasi, korporativ daromad solig'ini ayirish va transfert to'lovlari summasini qo'shish yo'li bilan olinadi. Shuningdek, sof foizlarni ayirib, foiz sifatida olingan shaxsiy daromadlarni, shu jumladan davlat qarzi bo'yicha foizlarni qo'shish kerak. Bir martalik daromad shaxsiy daromad solig'i va davlatga ba'zi soliq bo'lmagan to'lovlar miqdori bo'yicha shaxsiy daromadlarning kamayishi sifatida hisoblanadi. Ixtiyoriy daromad iste'mol va jamg'arma uchun

ishlatiladi. Xulosa qilib shuni aytish kerakki milliy iqtisodiyot mamlakat taraqqiyoti uchun ahamiyatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Гужин А.А., Гужина Г.Н. Материальные интересы в системе экономического роста// Московское научное обозрение. 2012. № 12-1. С. 6
2. Гужина Г.Н. Социально-экономическая сущность и принципы формирования системы стратегического управления//Вестник Российского государственного аграрного заочного университета. 2009. № 6 (11). С. 141.
3. Иванов М.А., Гужина Г.Н. Особенности управления рисками в рыночных условиях//Вестник Российского государственного аграрного заочного университета. 2009. № 7 (12). С. 198.
4. Назаршоев Н.М., Гужина Г.Н., Гужин А.А., Ежкова В.Г. Стратегия развития бизнеса как инструмент управления конкурентоспособностью// Инновации и инвестиции. 2016. № 4. С. 90-92.
5. Петрухина Е.В., Гужин А.А., Величко Н.Ю., Нижарадзе Л.Д., Волкова А.В., Овешникова Л.В. Современные теории менеджмента, Орёл, 2014. - 110 с.